

ХРИСТИЯНСТВОТО В БЪЛГАРИЯ

Християнството по българските земи до Покръстването

По нашите земи християнството прониква още в апостолски времена. Според книга Деяния апостолски (16–17 гл.) св. апостол Павел проповядва Христовото слово в градовете Филипи, Верия (в Егейска Тракия) и Солун. Негови ученици по-късно оглавяват епископски катедри в Тракия, строят се храмове, води се интензивен религиозен живот. По време на гоненията през III–IV в. и християните по българските земи дават своите жертви.

Значимостта на местното християнство и църковна организация е видна от участието на нейни представители на Първия вселенски събор в Никея през 325 г. В епархийския център Сердика през 343 г. е свикан поместен събор, който подкрепя решенията на Никейския събор.

За успеха на християнската проповед съдим и от факта, че най-суровото от тракийските племена – **бесите**, също прекланя глава пред Христовата проповед и дори Библията е преведена на техни език.

Един от най-обичайните пътища за разпространение на християнството е армията. Съставена от различни по произход и вероизповедание войници, армията е идеалното място за масовизацията на определени култове. Движението на легионите от едно място на друго съдейства за разпространението на съответното религиозно учение.

С началото на славянската колонизация през VI–VII в. броят на местните християни намалява поради масата от нови заселници. Славяните не се противопоставят на други религиозни влияния и ведно с бита и традициите на завареното население възприемат и християнството. Само в райони, където славяните

са мнозинство, езическите култове се запазват по-дълго време.

Идването на Аспаруховите българи през 80-те години на VII в. заварва по земите на Мизия и Тракия твърде пъстра религиозна картина. Преобладаващата част от населението, особено в приморските райони, изповядва християнството, а във вътрешността, където са компактните славянски поселища, се практикува древнославянски политеизъм. Самите българи са монотеисти, тъй като изповядват вяра в един върховен бог на небето, създател на видимия свят, господар на стихии и покровител на каноните – **Тангра**. Може би монотеистичната форма на тангризма обяснява безконфликтното приемане на християнството от кан Кубрат (632–668), който като юноша прекарва дълги години в Константинопол. Очевидно Кубрат запазва християнското вероизповедание само за себе си, без да го налага на подвластния си народ. Освен това няма данни синовете му Батбаян, Котраг, Аспарух, Алчек Кубер да са приели християнството. Ако бе така, нито един византийски летописец не би пропуснал съобщението на този факт.

В т. нар. езически период на българското канство (681–864) с малки изключения християни, езичници и тангристи съжителстват в обстановка на взаимна толерантност. В духа на политическите взаимоотношения с Византия плисковските канове разглеждат християнството като „византийска религия“, чието по-нататъшно проникване в България застрашава интересите на държавата. Поне така мисли кан Омуртаг (815–832), който според архиепископ Теофилакт Охридски (XI в.) предприема гонения срещу християните.

По време на българо-византийските войни в управлението на кан Крум между 811–814 г. голяма част от населението в Югоизточна Тракия е пленено и изселе-

ХРИСТИЯНСТВОТО В БЪЛГАРИЯ

но в Отвъддунавска България (дн. Бесарабия); друга част от военнопленниците са настанени във вътрешността на страната. Между тях бил и някой си Кинам, който успява да спечели за учението на Христа канартикина (престолонаследника) Енравота. Това никак не допада на баща му кан Омуртаг. Енравота е лишен от права върху престола, които по волята на баща му преминават върху по-малкия му брат Маламир. Новият кан не се оказва така благосклонен към религията на брат си Енравота и след като не успява да го разубеди, го осъжда на смърт. Енравота, наречен още Войн (другаде се сочи като Боян), е един от първите български мъченици за вярата, чиято памет Църквата тачи и днес.

Християнството от Покръстването до 1185 г.

През 852 г. владетел на българите става кан Борис, един от най-бележитите дипломати и държавници в българската история. По негово време държавата ни заема трето място в Европа след Византия и Франкското кралство, което е непосредствен съсед на българите по средното течение на р. Дунав, където по това време се създава и държавата на великоморавците. Кан Борис виждал, че съдбините на държавата до голяма степен се определят и от изповядваната религия. В началото на IX в. господстващото вероизповедание в Европа е християнството, още повече че то е държавна религия във Византия и Немското кралство. От друга страна, изповядването на славянския пантеизъм, българския тангризъм и християнството създава религиозен плурализъм, който не съдейства за обединението на народа и консолидацията на държавата. Виждайки по-

далеч от своите съвременници, кан Борис решава да приеме християнството. Въпросът по-скоро е от коя църква да приеме кръщението. Ако е от Константинополската патриаршия, означава нежелано засилване на византийското културно-политическо, и разбира се, религиозно влияние. Ако е от Западната църква, обрича държавата на непрекъснати удари от страна на Византия, която трудно би се примирила с една прозападно настроена България до своите граници.

Докато кан Борис сондира обстановката на Изток и на Запад, събитията налагат друго решение, провокирано от византийската дипломатия. Съдейки по изворите, кан Борис е в преговори с немския крал Лудвиг, който се готвел в удобно време да изпрати мисия за покръстването на българите. Тъкмо по това време (863) страната изпитва тежки затруднения от сполетелите я природни бедствия: суша, глад и земетръси. Византия, която внимателно следи развоя на събитията в България, се възползва от ситуацията и нахлува с войските си в Тракия. Кан Борис поискал мир, за който Византия поставя условието българите да приемат светото Кръщение от Константинополската патриаршия. В знак на добра воля преговарящата в Константинопол българска делегация е покръстена. Наскоро след това тя се завръща с група духовници, които покръстват кана и семейството му. На този иначе много важен акт не се придава публичност поради липсата на достатъчна подготовка у населението. Това става през есента на 863 г., а през пролетта на 864 г. започва масовото покръстване на българския народ. То се извършва върху цели селища, при което новопокръстените приемат християнски (предимно гръцки и еврейски) имена. За онази епоха покръстването на един народ е събитие от първостепенна вели-

ХРИСТИЯНСТВОТО В БЪЛГАРИЯ

чина, което става повод за възникването на различни по характер легенди и предания. Според едно от тях причината за приемане на християнството от кан, или както вече се титулува княз Борис, е неговата сестра. Дълги години тя била пленница в Константинопол и там станала християнка. Когато се завърнала в родината си, тя убедила брат си в силата на Христовото учение и той го приел с цялото си сърце. Според друго предание един живописец на име Методий изписал ловния дворец на княза с различни сцени. На централно място нарисувал картината на Страшния съд, а князът, като я виждал, покаял се и приел християнството.

Очевидно е, че когато търсим отговор на въпроса за **причините на Покръстването**, трябва да поставим в еднаква плоскост политическите, културните и религиозните съображения. И трите еднакво въздействат върху решението на княза, с което завинаги се приобщават българите към културата на християнска Европа.

Покръстването не се възприема еднозначно от българската аристокрация. Някои боили се опасяват, че страната ще се изложи на силно византийско влияние, което ще застраши устоите на държавата и нейната сигурност. Други просто остават верни на религията на прадедите си, а трети се страхуват от загуба на привилегии след изравняването на българи и славяни. Всичко това в различна степен мотивира недоволниците от десетте комитата (военноадминистративни области) да вдигнат бунт и да обвинят владетеля, че им дал лош закон и „погазил бащината чест и слава“. С помощта на верните си хора княз Борис бързо се справил с бунтовниците. Заловил организаторите и ги наказал със смърт заедно с целите им семейства, а обикновения народ оставил да се разотиде по домовете си, „понеже сторил

покаяние“. Това обаче накарало княза да се замисли за съдбата на новоучредената Българска църква. Да бъде оставена изцяло под опеката на Византия било наистина опасно. Затова княз Борис поискал час по-скоро да уреди въпроса за нейната самостоятелност.

В писмо до Константинополския патриарх Фотий князът попитал дали е възможно да бъде избран самостоен глава на Българската църква. Патриархът му отговорил с витиевато писмо, в което не дал очаквания отговор. Тогава князът се обърнал със 115 въпроса към римския папа Николай I. През ноември 866 г. в Плиска се получили известните „Отговори на папа Николай I по допитванията на българите“. Относно духовния глава папата отвърнал, че все още е рано за българите да имат пълна самостоятелност.

Новодошлите римски духовници изменили гръцките и започнали ново прекръстване на народа по римски образец. Това смутило твърде много новопокръстените, както и Константинополската патриаршия. Неколкократните опити на княз Борис да получи от папата специално ръкоположен примас на Българската църква не дали резултат. Тогава князът решил да се обърне отново към Константинопол. Този път византийците били много по-сговорчиви и решили без забавяне да уредят искането на българите.

През 869–870 г. в Константинопол се провел църковен събор, на който се решавали възникналите противоречия между Рим и Константинопол по догматични и канонични въпроси. Междувременно в последните дни на събора неочаквано пристигнали и български пратеници, които поискали от високия църковен форум да се произнесе за съдбата на Българската църква. Папските пратеници били неприятно изненадани, но на въпроса на архиереите – какви духовници

ХРИСТИЯНСТВОТО В БЪЛГАРИЯ

заварили българите, когато дошли в тези земи, отговорът бил – гръцки. При това положение на 4.III.870 г. съборът решил да се създаде автономна Българска архиепископия като дъщерна църква на Вселенската патриаршия. За пръв български архиепископ бил избран Йосиф, а седалище му станал гр. Дръстър (дн. Силистра), тъй като Плиска била езически град. Римските папи направили няколко безуспешни опита да върнат в лоното на Западната църква българите, но княз Борис окончателно избрал Източното православие.

По време на цар Симеон (893–927), когато България станала една от големите европейски държави и значителна регионална сила, въпросът за автокефалията на Църквата отново станал актуален. Цар Симеон искал признаване на царския му титул и патриаршеско достойнство за българския архиепископ. Византия категорично отказва, опасявайки се от засилената мощ на Българското царство. При това положение през 919 г. цар Симеон свиква архиерейски събор на епископите, които утвърждават архиепископа за патриарх, а той венчава Симеон с царската корона. Този акт по политически причини ще бъде признат от Византия едва през 927 г., когато на престола е цар-Симеоновият син Петър (927–970).

Българската църква оценява по достойнство заслугите на двамата български владетели – княз Борис Покръстител и внука му Петър – първият признат цар на българите, и ги канонизира за светци. Като знак на всенародно признание княз Борис получава от Църквата също титула цар.

През 971 г. византийският император Йоан Цимисхи завладява Източна България и столицата Преслав. Синове на средечкия комит Никола – Давид, Мойсей, Арон и Самуил, преместват държавния център на запад и продължават вой-

ната с Византия. Българската патриаршия обявява за свое седалище Охрид, където остава до последните дни на Българското царство през есента на 1018 г.

Българската Охридска архиепископия

Василий II Българоубиец признава, че завладял Българското царство „не без труд, но с много пот и кръв“, затова искал да запази скъпо завоюваната победа възможно по-продължително време. Той уредил завладените български земи да се управляват справедливо, запазил и Църквата, но я понижил в архиепископско достойнство, защото една покорена страна не могла да има патриаршия. До 1037 г. на Охридския архиепископски престол управляват българи, но след смъртта на последния от тях – Йоан Дебърски, бил избран грък и тази практика се запазила до последните дни на архиепископията.

В диоцеза на Охридската архиепископия влизат всички земи на Самуиловата държава, както и сръбските земи от Дукля, Захлуме и Травуня. Макар и да се титулуват „български“ архиепископи, предстоятелите на Охрид притежават гръцко самосъзнание и провеждат византийска политика. Най-видните архипастири на Охрид са архиепископ Теофилакт (XI в.), който написва едно от житията на св. Йоан Рилски, както и житията на Тивериопулските мъченици, а през XIII в. начело на Охридската архиепископия е Димитри Хоматиан – един от най-образованите канонисти и богослови на своето време.

Когато в края XII в. Българското царство възкръсва, владетелите на Търновград не премахват охридските архиепископи,

ХРИСТИЯНСТВОТО В БЪЛГАРИЯ

но и не свързват църковния живот на Търновското царство с тях. Така със стеснен диоцез и отхвърляни както от българи, така и от сърби, охридските архиепископи доживяват до османското завладяване в края на XIV в. По настояване на Цариградската вселенска патриаршия през 1767 г. турските султани унищожават Охридската архиепископия и предават епархиите ѝ в разпореждане на Цариградската патриаршия.

Жените мироносици на гроба на Иисус

Българската църква през Второто българско царство

Един от първите актове на Асеновци след избухване на освободителното въстание през 1185 г. е възстановяването на църковната независимост. Сподвижникът им презвитер Василий бил ръкоположен от трима канонични гръцки митрополити за архиепископ, но това все още не водело до признание на новоучредена-

ХРИСТИЯНСТВОТО В БЪЛГАРИЯ

та Българска църква. Междувременно събитията на Балканите вземат рязък обрат. На 13.IV.1204 г. рицарите от Четвъртия кръстоносен поход завладяват Константинопол и създават Латинската империя. Предугаждатки развоя на събитията, цар Калоян (1197–1207) откликва на поканата на папа Йнокентий III за присъединяване на Българската църква към Римския диоцез. Срещу това Калоян щял да получи кралска корона и скиптер, а архиепископ Василий – *палуи* и канонично признание. На 7 и 8 ноември 1204 г. архиепископ Василий става примас на Българската църква, което според папата било равностойно на патриарх, а на другия ден Калоян получава кралска корона, скиптер и знаме.

Унията с Римската църква не променя православната канонична и богослужбена практика, освен че се признава главенството на римския папа. Унията просъществувала до лятото на 1231 г., когато цар Йоан Асен II (1218–1241) разбира, че няма да стане опекун на малолетния латински император Балдуин II. С императорската корона се увенчават ексйерусалимският крал Жан дьо Бриен. Оскърбеният български цар потърсил помощта на Никеийската империя, където резидирал и Константинополският патриарх Герман II. Никея се смятала за пряка наследница на Византия, а патриархът – за приемник на „вселенските“ патриарси в Константинопол. В резултат на проведените преговори с Никея е постигнато споразумение за военен съюз, династичен брак и уреждане на църковния въпрос.

Според военния съюз цар Йоан Асен II трябвало да окаже помощ на император Йоан III Дука Ватаци при прогонването на латинците. Династичен брак скрепява съюза чрез годежа на Асеновата дъщеря Елена и никейския престолонаследник Теодор II. По-специално е третото споразумение. Според него по

препоръка на Никеийския патриарх Герман II патриарсите на Антиохия, Йерусалим и Александрия се подписват в специален томос за възстановяване на Българската патриаршия със седалище Търново. За първи български патриарх е ръкоположен бившият царски изповедник Йоаким I. На тържествения събор в Лампсак и Галиполи през пролетта на 1235 г. Търновската патриаршия официално е прокламирана пред православния свят. С това делото на великите Асеновци за освобождение на българските земи и възвръщане на държавния и църковния суверенитет, какъвто имали старите български царе – било напълно завършено.

Търновската патриаршия придобива голям авторитет в православния Изток. Това става, първо, поради високоавторитетните кириарси на Търновската патриаршеска катедра и, второ, поради разцветата на българската държава. През 1274 г. Византия е принудена да подпише в град Лион поредната уния с Католическата църква, което силно потъмнява блясъка на първопрестолната Константинополска патриаршия. И тъй като всички други православни църкви – Александрийска, Йерусалимска, Антиохийска и Руска, по това време са под чужда власт, Търново се издига като най-великата всеправославна столица, наречена не без гордост от българските книжовници „Трети Рим“.

В края на XIV в., когато Българското царство постепенно запада и отива към залез, Търновската патриаршия просиява повече от всякога. Теодосий Търновски, патриарх Евтимий, Григорий Цамблак и Киприан, по-късно Всерусийски митрополит, разнасят надалеч славата на българското православие. За кратко време блясъкът на Търновград е помрачен от едно ненадейно събитие. През 1365 г. унгарският крал Лудвиг завладява Видин и нарежда цялото население на област-

ХРИСТИЯНСТВОТО В БЪЛГАРИЯ

та (около 200 000 души) да бъде пока-толично. По-късно, поради недалновидност и заслепление, видинският цар Йоан Срацимир подчинява Видинската епархия на Константинополската патриаршия. Така постъпва и управителят на добруджанското княжество Добротица. Турците долавят дълбоката връзка между държава и църква в Търновска България, поради което след превземането на града и заточението на патриарх Евтимий в Бачковския манастир Българската патриаршия е унищожена, а църквата – подчинена на Константинополската патриаршия.

Ересите и Българската църква

Първата ерес, смутила мира и учението на Българската църква, е **богомилството**. То се заражда през втората половина на X в. и негов създател е някой си поп Богомил. Той твърдял, че Църквата е излишна, тъй като вярващият може да се моли на Бога навсякъде, дори и сред природата. Излишни са иконите, твърдят богомилите, тайнствата и свещениците. Достатъчно е да се чете светото Евангелие и да се произнася Господнята молитва „Отче наш“.

Една от важните причини за възникване на богомилството е упадъкът на морала и дисциплината в Българската църква. Във втората половина на X в. заветите на светите братя Кирил и Методий, на св. Климент Охридски и неговия сподвижник св. Наум били забравени. По думите на презвитер Козма – един от най-големите критици на богомилите – сребролюбие, суетливост и празнословие завладели клира. Като реакция на това явление е и отшелничеството на св. Йоан Рилски.

Богомилството има странна съдба в българското общество. В години на изпита-

ния и лошо управление то се засилва, а когато държавата се управлява добре – почти изчезва. Така например в периода на ожесточената борба с Византия по времето на цар Самуил няма данни за богомилска проповед. По време на византийското владичество (1018–1185) богомилите насочват критиките си изцяло към Византия и нейната църква. При Асеновци са на страната на въстаниците, а при узурпатора цар Борил отново застават срещу властта. При цар Йоан Асен II отново няма сведения за богомилска пропаганда. Богомилски проповедници се появяват пак в залеза на държавата заедно с други еретици, каквито са адамитите и жидовстващите от края на XIII и XIV в.

Когато турците завладяват държавата и унищожават Църквата, богомилите губят почва за своята пропаганда и постепенно изчезват. Част от тях приемат исляма, а други – католическата вяра, но всички докрай остават непримирими врагове на Православието.

Противно на възхвалите, които им отпращаха марксистките учени, **богомилите не носят нищо позитивно в живота на България**. Напротив, чрез своите проповеди против официалната църква и законната власт те демобилизират българското общество и спомагат за разделението му в навечерието на големия двубой с Византия в края на X и началото на XI в. Затова и Църквата, и държавната власт основателно ги осъждат като еретици и подбудители на недоволства.

Християнството в българските земи по време на турското иго

Унищожаването на Търновската патриаршия, а след това и на Охридската архиепископия поставя цялото християн-

ХРИСТИЯНСТВОТО В БЪЛГАРИЯ

ско население на Балканите под контрола на Цариградската вселенска патриаршия. По това време сред гръцките националисти се заражда идеята за възстановяване на Византия (известна като „Мегали идея“) чрез елинизация на славянските народи и отказ от собствените им културни, религиозни и политически достойния в миналото. В най-тежкия период от турското иго – втората половина на XVIII и началото на XIX в., балканските народи и в частност българският се оказват под двойно потисничество – социално-икономическо и политическо от страна на османските турци и духовно-религиозно от страна на гръцките фанариоти.

Османските турци не позволяват на българите свободно да практикуват религиозните си култове. Забраната се отнася до строежа на нови храмове, ръкополагането на свещеници и създаването на духовни училища за подготовка на свещенослужители. Доколкото такава дейност съществува, тя е изцяло под опеката на Цариградската патриаршия. Митрополитите и епископите са по правило от гръцкия клир, където достъпът на българи е силно ограничен. Цели селища оставали без свой пастир, което стимулира развитието на суеверия и езически предания, с които и днес изобилства практикуваното битово християнство у нас.

През XVI и XVII в. често явление са **насилствените помохамеданчвания**, които целели да създадат крепости на османския режим сред християнското население. Трябва да се признае, че с провеждането на тази политика османските власти успяват да внесат разделение сред българския народ. Помюсюлманчените българи стават незаменими помощници на турските власти и поради малките привилегии винаги са готови да презрат довчерашните си съотечествени-

ци и братя по вяра. Жертва на насилие стават мнозина известни българи, които Църквата по-късно канонизира за светци заради самоотвержената защита на християнската им вяра. Между тях са имената на св. Георги Нови Софийски, св. Дамаскин Габровски, св. Иван Българина, св. великомъченица Злата Мъгленска, св. Онуфри Габровски и др.

С по-голяма духовна свобода се ползват **българските манастири**, които стават най-надеждната опора на българската идентичност и духовна независимост. В манастирите българите чували богослужение на роден език, слушали проповеди на български език, а по време на богослужението им се припомняло някогашното величие на българската държава и светостта на Българската православна църква.

Единствено в манастирите и техните метоси по селищата били създавани **килийни училища**, в които по-любознателните българчета получавали елементарна грамотност и с това пламъкът на българското писмено слово никога не угасвал. Така манастирите се превръщат в средища на национална гордост и религиозна просвета, каквато другаде, поради фанариотското духовенство, не била възможна.

Българското възраждане започва с призива на **отец Паисий Хилендарски** за пробуждане на народната сваят. Думите на светогорския монах: „О, неразумни и юроде, поради что ся срамиш да ся наречеш болгарин“, стават емблематични за скромната „История славянобългарска“ и нейната огромна мисия сред пробудените българи.

Не е случаен фактът, че в първата четвърт на XIX в. Българското възраждане започна с борбата за назначаване на български владици по митрополитските и епископските катедри. Прогонването на гръцките духовници говори за събу-

ХРИСТИЯНСТВОТО В БЪЛГАРИЯ

сравнително хармонични. В училищата се изучава вероучение. Църквата има две семинарии, един Пастирски богословски институт и един Богословски факултет в Софийския университет. Чрез имотите си Църквата осъществява благотворителна дейност и поддържа сградния фонд на църквите и манастирите.

Радикални промени настъпват след 9.IX.1944 г., когато на власт идват отечественофронтовските правителства, изцяло поставени под диктата на комунистическата партия и директивите на Москва.

Съветизацията на българското общество върви ръка за ръка с насилствена атеизация на младото поколение и рушене авторитета на Църквата. Между 1944–1948 г. вероучението е изхвърлено от училищата, законни стават само гражданските бракове, имотите на Църквата са отнети, а след приемането на т. нар. Димитровска конституция Църквата е отделена от държавата. Някои църковни дейци, които посрещат преврата на 9.IX.944 г. с илюзията за разширяване на гражданските свободи, остават горчиво излъгани. Комунистическата държава се стреми открито към премахване на Църквата или маргинализирането ѝ до степен на показна пред външния свят институция. И това става, независимо че тъкмо комунистите съдействат за избирането на нов екзарх – Софийския митрополит Стефан на 21.I.1945 г., за премахване на схизмата на 22.II.1945 г. и дори за възстановяване на Българската патриаршия на 10.V.1953 г.

Политиката на дискредитиране на Българската православна църква върви успоредно с отнемането на социалното ѝ влияние и участието ѝ във възпитанието на подрастващото поколение. Комунистическият режим се опитва и до голяма степен успява да внедри в Българската православна църква **свои кадри**, които

да съдействат за разпадането ѝ отвътре. Пагубна роля в това отношение има Свещеническият съюз. Основна грижа на комунистическия режим е кадровото осакатяване на Църквата. С решение на Политбюро на ЦК на БКП на 22 юни 1950 г. е постановено отделянето на Богословския факултет от Софийския университет, който по необходимост се трансформира в Духовна академия при Светия Синод. Преместена е Софийската духовна семинария от София в Черепиш, а Пловдивската е закрыта. На този фон усилията на „народната власт“ за възстановяването на Българската патриаршия изглеждат твърде гротескни и нелогични. На 8 май 1953 г. в София се свиква Третият църковен събор, на който се взема решение за възстановяване на Българската патриаршия. За патриарх на Българската православна църква е избран Пловдивският митрополит Кирил, който става Патриарх Български и Митрополит Софийски.

Промените след 1989 г. доведоха до недопустимо политизиране на многобройните проблеми в Българската православна църква, вследствие на което се стигна до създаване на втори Синод с председател Неврокопският митрополит Пимен. И макар в наши дни разколът да е преодолян, двете крила в Българската православна църква са факт, който намалява влиянието ѝ в обществения и културния живот и дава за съжаление възможност за безконтролно проникване на секти и чужди на българския дух и традиции деноминации.

Вярващите сред българското общество са с надеждата, че „вратите адови няма да ѝ надделеят“ и Българската православна църква отново ще заеме мястото си на традиционен пастир, каквато винаги е била в най-трудните дни от историческото битие на народа ни.